

Turun hovioikeus
Hämeenkatu 13
20500 Turku

Oikeusministeriölle

Lausunto muistiosta Oikeusprosessien keventäminen (OM 8/41/2015)

Lähtökohtaisesti hovioikeus pitää perin myönteisenä sitä, että lausunnon antaminen otsikkoasiassa mahdollistetaan tässä vaiheessa prosessia, jolloin eri vaihtoehtojen punninta lienee vielä avoimesti auki.

Pyydettyinä lausuntona hovioikeus, joka pääosin keskittyy arvioimaan muistiota hovioikeutta koskevin osin, lausuu seuraavaa.

Johdanto (kohta 1)

Muistiossa on todettu siinä esitettyjen muutosten tarkoituksena olevan ”sopeuttaa” tuomioistuineläytöksen toimintamenot vastaamaan jo päätettyjä 8,7 miljoonan euron vuoteen 2019 mennessä toteutettavia toimintamenoleikkauksia.

Hovioikeus toteaa, että muistiossa esitetyt tai muutkaan ajateltavat ja toteutettavissa olevan muutokset eivät tuo edellä mainitun säästötavoitteen mukaisia tai sitä lähellä olevia säästöjä. Muistiossa esitetyissä muutoksissa on kyse taloudelliselta seuraamukseltaan vähäisistä seikoista tai ne edellyttävät investointeja tai ne vaikuttavat ensisijaisesti käsittelyaikoihin, eivät kuluihin. Ainoana poikkeuksena edellisestä on kohdassa muistion kohdassa 2.1. (Kokoonpanojen keventäminen käräjäoikeuksissa) esitetty mahdollisuus lautamieskokoonpanoista luopumisesta. Jos tämä toteutetaan, aiheutuu siitä välitön kahden miljoonan euron säästö toimintamenoissa. Muualla muistiossa esitetyt muutokset aiheuttavat säästöjä vain siinä tilanteessa, että muutos ei aiheuta kustannuksia, siitä seuraa prosessin nopeutuminen ja tämä nopeutuminen vesitetään lakkauttamalla sen aikaansaamaan ”hyötyä” vastaavassa määrin virkoja.

Kokoonpanojen keventäminen hovioikeudessa (kohta 2.2)

Hovioikeus toteaa, että mainitut asiaryhmät (esitutkintalain tai pakkokeinolain nojalla tehdyistä päätöksistä tehdyt valitukset ja muut tässä kohdassa mainitut asiat) muodostavat perin vähäisen osan hovioikeuden juttukannasta. Esimerkiksi kaikkien pakkokeinoasioiden määrä on noin kaksi prosenttia hovioikeuksien vuotuisesta asiämäärästä eivätkä ne ole laajuudeltaan tai oikeudelliselta luonteeltaan vaikeimmasta päästä hovioikeuksiin saapuvista asioista.

Muistion sivulla 2 todetaan aivan asianmukaisesti, että ”yleismaailmallisesti on omaksuttu ajatusmalli sii-

tä, että kokoonpanon tulee olla pääasiaa ratkaistessa sitä vahvempi, mitä ylemmäs oikeusastejärjestelmässä mennään”. Periaate on keskeinen uskottavan oikeudenhoidon kannalta tärkeä, eikä se koske ainoastaan ”pääasia”ratkaisuja. Pakkokeinolain nojalla tehtävistä ratkaisuksista keskeisin on yksilön vapautta koskevat ratkaisut eli vangitsemispäätökset. Tilannetta, jossa hovioikeus voi yksijäsenisenä ratkaista vasta valituksessa esitetyn vangitsemisvaatimuksen (OK 2:8 § 2/11) ei voi rinnastaa tilanteeseen, jossa hovioikeuden on annettava ratkaisu muutoksenhausta käräjäoikeuden, mahdollisesti kolmijäsenisenä, tekemään vangitsemisratkaisuun. Kysymys on oikeusturvasta.

Taloudellisten vaikutusten osalta muistiossa on todettava olevan ajatusvirhe. Väitetyt säästöt on laskettu jakamalla hovioikeuksien toimintamenot kaikkien hovioikeuden ratkaisemien valitusten ja kantelujen yhteismäärällä. Vaikka palkkamenot muodostavat pääosan hovioikeuksien toimintamenosta, ei kokoonpanon keventämisen taloudellista vaikutusta muistiossa tältä osin mainittujen asiaryhmien osalta voi laskea näin yksinkertaistamalla jakolaskulla.

Vastaajan osallistuminen henkilökohtaisesti oikeudenkäyntiin (kohta 5)

Käräjäoikeuskäsittely (kohta 5.1)

Syytetyn oikeus osallistua henkilökohtaisesti asian käsittelyyn tuomioistuimessa on yksi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin perusedellytyksistä, mutta kuten arviomuistiossakin todetaan, oikeuden vastapainona ei ole ehdotonta velvoitetta säätää hänen läsnäolonsa esimerkiksi pääkäsittelyssä pakolliseksi. Arviomuistion perusteella syytetyn läsnäolo perustuisi jatkossa joko hänen omaan tahtoonsa osallistua henkilökohtaisesti tuomioistuin käsittelyyn taikka tuomioistuimen määräykseen sen katsoessa, että syytetyn henkilökohtainen läsnäolo asian selvittämiseksi on tarpeen.

Syytetyllä tulee luonnollisesti olla oikeus osallistua halutessaan rikosasian pääkäsittelyyn käräjäoikeudessa. Toisaalta hänelle on perusteltua antaa tietyin edellytyksin oikeus luopua kyseisestä oikeudesta. Kuten arviomuistiossa todetaan, läsnäolo-oikeudesta luopumisen on oltava nimenomaista tai muuten yksiselitteistä. Tehokkaan luopumisen edellytyksiä on käsitelty perusteellisesti esimerkiksi arviomuistiossakin viitatussa EIT:n ratkaisussa *Hermi v. Italia* 18.10.2006. Kyseistä ratkaisua sekä muuta ihmisoikeustuomioistuinten asiaa koskeva oikeuskäytäntö on syytä selostaa mahdollisessa jatkovalmistelumateriaalissa (esim. hallituksen esityksessä) perusteellisemmin.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 8 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan asianosainen määrätään saapumaan käräjäoikeudessa pidettävään pääkäsittelyyn henkilökohtaisesti sakon uhalla, jollei katsota, ettei hänen henkilökohtainen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ole tarpeen. Kuten säännöksen sanamuodosta sekä sen esitöistä (HE 82/1995 vp) ilmenee, syytetyn ja muun asianosaisen läsnäolo on käytännössä tarpeen silloin kun häntä on kuultava asiaan liittyvistä yksityiskohdista. Tällöin syytetyn läsnäolo ja hänen kuulemisensa antavat edellytykset – mainittuun hallituksen esitykseen kirjattua ilmaisua käyttäen – asian ratkaisemiselle oikein. On kuitenkin huomattava, että EIT:n ratkaisukäytännön perusteella syytetyn pakollinen läsnäolo tuomioistuimessa vastoin hänen tahtoaan voisi perustua myös muihin julkisiin (erotuksena vastaajaa koskeviin henkilökohtaisiin) intresseihin kuin aineellisen totuuden selvittämiseen. Esimerkiksi tapauksissa *Sejdovic v. Italia* (1.3.2006), *Hermi v. Italia* ja *Dembukov v. Bulgaria* (28.2.2008) EIT on todennut, että syytetyn luopuminen oikeudestaan läsnäoloon ei saa olla tärkeän julkisen edun vastainen. Jatkovalmistelussa olisi syytä selvittää ja arvioida, tarkoitetaanko tärkeällä julkisella edulla tässä yhteydessä muita intressejä kuin aineellisen totuuden selvittämistä ja koskeeko kyseinen vaatimus itse luopumista (esim. sen sisältöä tai muotoa; mitä tulkintaa ainakin edellä mainittujen ratkaisujen suomenkielinen sanamuoto tukee) vai sen seurauksia. Omaksuttaessa jälkimmäinen tulkinta vastaajalla ei olisi EIT:n ratkaisukäytännön perusteella oikeutta luopua läsnäolo-oikeudesta silloin kuin painava julkinen etu edellyttää hänen henkilökohtaista läsnäoloaan tuomioistuimessa; käytännössä lienee selkeämpää ilmaista asia kääntäen siten, että vastaajalle voidaan asettaa velvollisuus saapua pääkäsittelyyn silloin kun painava julkinen etu sitä edellyttää.

Vangitun vastaajan läsnäolon osalta hovioikeus puoltaa arviomuistiossa esitetyistä vaihtoehdoista mallia, jossa vastaaja voi halutessaan jäädä pois myös käräjäoikeuden suullisesta istunnosta, jos oikeudenkäyntiin

osallistuu hänen puolestaan asiamies ja jos vastaajan henkilökohtainen läsnäolo ei ole esimerkiksi asian selvittämiseksi tarpeen. Jatkovalmistelussa on kuitenkin arvioita perusteellisesti, täyttääkö kyseisen kaltaisen sääntely ihmisoikeussopimusten velvoitteet. Asiaa koskevan oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 8 luvun 3 §:n mahdolliseen kumoamiseen hovioikeus ottaa kantaa jäljempänä tässä jaksossa.

Arviomuistiossa on esitetty rikosasian vastaajan henkilökohtaista osallistumista asian käsittelyyn käräjäoikeudessa koskevan sääntelyn uudistamista siten, että voimassa oleva oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 8 luvun 13 §:n 1 momentti kumotaan ja että vastaajan läsnäoloa koskeva sääntely jätetään oikeudenkäymiskaaren 15 luvun 1 §:n ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 8 luvun 1 §:n varaan. Mikäli esitys toteutuisi, rikosasian vastaaja voitaisiin tuomita vankeusrangaistukseen ilman, että hän olisi osallistunut henkilökohtaisesti asian käsittelyyn käräjäoikeudessa. Arviomuistion perusteella vankeusrangaistukseen tuomitsemisen edellytyksenä olisi tällöin se, että pääkäsittelystä poissa ollutta vastaajaa on pääkäsittelyssä edustanut asiamies.

Hovioikeus toteaa oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 8 luvun 3 §:n ja 13 §:n 1 momentin osalta yhteenvetonaan, että ennen kyseisten säännösten kumoamista kannattaa päättää, missä yhteydessä kyseisessä laissa säädettäisiin siitä, että tutkintavangin asian käsittely sekä vankeusrangaistukseen tuomitseminen edellyttävät vähintään sitä, että asiamies on osallistunut pääkäsittelyyn. On huomattava, ettei oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 8 luvun 1 §:ä sisällä mainintaa asiamiehen läsnäolosta ja että oikeudenkäymiskaaren 15 luvun 1 §:n 1 momentti antaa asianosaiselle oikeuden käyttää asiamiestä, muttei aseta vastaavaa velvollisuutta.

Arviomuistiossa ei ole viitattu Euroopan komission 27.11.2013 antamaan tiedonantoon ”Epäiltyjen ja syytettyjen menettelytakeita koskevan Euroopan unionin asialistan edistäminen – Euroopan rikosoikeusalueen perustan lujittaminen” eikä komission samana päivänä tekemään ehdotukseen direktiiviksi eräiden syyttömyysolettamaan liittyvien näkökohtien ja läsnäoloa oikeudenkäynnissä koskevan oikeuden lujittamisesta. Tiedonanto ja direktiiviehdotus otettaneen asianmukaisesti huomioon jatkovalmistelussa huomioon ottaen, että ehdotus on mainittu oikeusministeriön 1.2.2016 päivätyssä säädöshankeluettelossa.

Hovioikeuskäsittely (kohta 5.2)

Hovioikeus puoltaa sääntelyn uudistamista siten, että rikosasian vastaajan henkilökohtainen läsnäolo pääkäsittelyssä olisi tarpeen vain arviomuistion sivun 19 ylhäältä katsoen kuudennessa kappaleessa mainituin edellytyksin (kyseiset edellytykset soveltuvat sinällään myös käräjäoikeuskäsittelyyn, vaikka arviomuistion käräjäoikeusvaihetta koskevassa jaksossa ei olekaan jostain syystä mainittu esimerkiksi puolustuksen asianmukaista järjestämistä yhtenä vastaajan henkilökohtaista läsnäoloa edellyttävänä perusteena). Tutkintavangin asian sekä vankeusrangaistukseen tuomitsemisen edellytyksenä tulisi myös hovioikeudessa olla asiamiehen osallistuminen pääkäsittelyyn silloin, kun vastaaja itse jää siitä pois. Hovioikeus viittaa soveltuvien osin edellä käräjäoikeusvaiheen käsittelyn yhteydessä todettuun.

Hovioikeus puoltaa oikeudenkäymiskaaren 26 luvun 20 §:n 1 momentin muuttamista arviomuistiossa esitetyllä tavalla. Mikäli esitetty muutos toteutettaisiin, ainakin saman luvun 21 §:n sanamuotoa olisi muutettava. Myös saman luvun 22 §:n sanamuotoa olisi syytä selventää koskemaan vain tilanteita, joissa vastaajan asiamieskään ei ole osallistunut pääkäsittelyyn.

Taloudelliset vaikutukset (kohta 5.3)

Arviomuistiossa ei ole tarkemmin eritelty, mihin karkeaksi luonnehditut arviot peruuntuneesta pääkäsittelystä oikeuslaitokselle aiheutuvasta työstä (3 tuntia) ja edelleen tästä syntyvistä kustannuksista (à 46 euroa) perustuvat, joten hovioikeus katsoo olevan mahdollista ottaa kantaa peruutetuista pääkäsittelystä aiheutuvien kustannusten arvioituun määrään.

Arviomuistiossa on todettu, että peruutuksen kustannukset voivat jäädä hyvin vähäiseksi mm. silloin, kun istuntoon kutsutuille on ajoissa saatu ilmoitettua istunnon peruuntumisesta. Hovioikeuden näkemyksen mukaan tuomioistuimelle peruutuksesta aiheutuva lisätyö muodostuu merkittävilta osin juuri peruutukses-

ta ilmoittamisesta istuntoon kutsuille. Tuomarit siirtyvät istunnon peruuntuessa tekemään muita virkatehtäviään, jolloin peruuntumisesta aiheutuva ajanhukka aiheutuu heidän osaltaan vain istuntoon valmistautumiseen käytetystä ajasta siltä osin kuin he joutuvat siihen myöhemmin paneutumaan, poikkeuksena matkakäräjät, jolloin varsinaisen istuntopaikan ulkopuolella tuomarilla ei välttämättä ole yhtä hyviä mahdollisuuksia siirtyä hoitamaan muita työtehtäviä.

Videoyhteyden käytön laajentaminen (kohta 6)

Rikosasian vastaaja

Hovioikeus kannattaa lainmuutosta, joka mahdollistaisi rikosasian vastaajan kuulemisen tuomioistuimessa videoneuvottelun välityksellä.

Kuten arviomuistiossa todetaan, vastaajan osallistumisen käräjäoikeuskäsittelyyn videoyhteyden välityksellä tulee perustua hänen suostumukseensa, joka tulee olla annettu tavalla, joka täyttää henkilökohtaisesti läsnäolo-oikeudesta luopumiselle asetetut edellytykset.

Oikeusministeriön ns. videoneuvottelutyöryhmän mietinnöstä ”Videoneuvottelun käytön kehittäminen” (oikeusministeriön julkaisusarja Mietintöjä ja lausuntoja 10/2013) poiketen arviomuistiossa on lähdetty siitä, että vastaajaa voitaisiin EIT:n ratkaisukäytäntö huomioon ottaen kuulla muutoksenhakuasteessa videoyhteyden välityksellä myös ilman hänen suostumustaan. Hovioikeus kannattaa sitä, että jatkovalmistelussa selvitetään perusteellisesti mahdollisuus asettaa vastaajalle velvollisuus osallistua hovioikeuden ja korkeimman oikeuden muutoksenhakuasian käsittelyyn videoyhteyden välityksellä silloin, kun tuomioistuimien katsoo tämän soveliaaksi kuulemistavaksi. On kuitenkin huomioitava, että tällaista velvollisuutta ei voitaisi EIT:n ratkaisukäytäntö huomioden asettaa silloin, kun vastaaja on ei ole osallistunut henkilökohtaisesti asian käsittelyyn käräjäoikeudessa, mutta haluaa osallistua henkilökohtaisesti asian käsittelyyn hovioikeudessa. Tämä seikka tulee ottaa huomioon arvioitaessa, onko esimerkiksi vangitulla vastaajalla aina velvollisuus osallistua käräjäoikeuskäsittelyyn henkilökohtaisesti vai ei.

Videoneuvottelun käytön kehittämistä koskevassa mietinnössä esitettiin, että vastaajaa voitaisiin kuulla videoneuvottelun välityksellä silloin, kun mistään syyttäjän syytteessä tarkoitettusta yksittäisestä rikoksesta ei syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä ole säädetty ankarampaa rangaistusta kuin sakko tai enintään kaksi vuotta vankeutta. Arviomuistion perusteella kyseisenkaltaista rangaistusasteikkoon perustuvaa rajoitusta ei asetettaisi, mikä olisi vastaajan henkilökohtaista läsnäoloa koskevat ehdotukset huomioon ottaen johdonmukaista. Lisäksi videoyhteyden käytön mahdollistaminen kaikkein törkeimpienkin rikosten tuomioistuin käsittelyssä olisi erityisesti turvallisuusseikat huomioon ottaen perusteltua.

Rikosasian asianomistaja

Arviomuistiossa on esitetty, että asianomistaja voisi osallistua oikeudenkäyntiin halutessaan ilman voimassa olevassa laissa säädettyjä lisäedellytyksiä. Hovioikeus hyväksyy sinällään sen, että asianosaisen suojelemiseen liittyvät seikat puoltaisivat tällaista lakimuutosta. Toisaalta videoyhteyden käytön rajoitukset huomioon ottaen asianomistajaa saattaa olla tarve kuulla henkilökohtaisesti istunnossa, jotta hänen kertomuksensa uskottavuutta kyetään perusteellisesti ja luotettavasti arvioimaan. Sen vuoksi hovioikeus esittää, että tuomioistuimella olisi jatkossakin oikeus velvoittaa asianomistaja saapumaan henkilökohtaiseksi kuultavaksi tuomioistuimeen silloin kuin tuomioistuin ei katso videoyhteyden käytön olevan soveliaasta.

Hovioikeus suhtautuu varauksellisesti siihen, voidaanko asianosaiselle asettaa velvollisuus osallistua tuomioistuin käsittelyyn videoyhteyden välityksellä, vaikka hän haluaisi osallistua käsittelyyn henkilökohtaisesti. Pelkästään siitä, ettei asiasta ole EIT:n ratkaisukäytäntöä, ei voida tehdä johtopäätöstä, että tällaisen velvollisuuden asettaminen olisi oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevien ihmisoikeusvelvoitteiden tai perustuslain 21 §:n mukainen. Joka tapauksessa tällainen velvollisuus tulisi asettaa asianomistajalle vain silloin, jos vastaajalle voidaan asettaa vastaava velvollisuus, mikä on todettu myös arviomuistiossa.

Asiamies

Asiamiehen aseman osalta on aiheellista todeta, että avustajalla on istunnossa kaksi erillistä, mutta yhtä tärkeää roolia: yhtäältä avustaja valvoo, että oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytykset täyttyvät, toisaalta avustaja käyttää päämiehensä puolesta puheoikeutta ja ajaa tämän asiaa. Ensiksi mainittu rooli edellyttää lähtökohtaisesti, että asiamies on henkilökohtaisesti läsnä istuntosalissa. Jälkimmäinen rooli puolestaan edellyttää lähtökohtaisesti, että avustaja ja päämies ovat pääkäsittelyn aikana fyysisesti samassa tilassa (avustajalla ja päämiehellä olisi oltava mahdollisuus käydä keskenään esimerkiksi todistajan kuulemisen tai yleisesti ottaen pääkäsittelyn aikana luottamuksellisia keskusteluja).

Mikäli ei pelkästään syytetty, vaan myös hänen avustajansa osallistuisi tuomioistuinkäsittelyyn videoyhteyden välityksellä, tämä saattaisi haitata merkittävästi prosessin välittömyyttä. Kahden avustajan käyttäminen puolestaan lisäisi oikeudenkäynnin kustannuksia merkittävästi. Yksi varteenotettava vaihtoehto varmistaa se, että vastaajan puolustus saadaan järjestettyä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytykset täyttävällä tavalla, on keskeyttää pääkäsittely avustajan ja vastaajapäämiehen neuvonpidon ajaksi. Tällainen neuvonpito tulisi mahdollisuuksien mukaan järjestää videoyhteyden välityksellä, mutta jatkovalmistelussa olisi hyvä arvioida, riittäisikö puhelinkeskustelu täyttämään oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vähimmäisedellytykset.

Arviomuistiossa on esitetty, että asiamies voisi osallistua tuomioistuinkäsittelyyn videoyhteyden välityksellä silloin, kun päämies on antanut tähän luvan, vaikka päämies ei itse osallistu lainkaan pääkäsittelyyn. Hovioikeus suhtautuu tällaiseen muutokseen vähintäänkin varauksellisesti huomioon ottaen, että videoyhteyden käyttö saattaa edellä todetusti haitata merkittävästi käsittelyn välittömyyttä.

Riita-asiat

Hovioikeus ei näe prosessuaalista estettä sille, että mahdollisuus videoyhteyden käyttöön laajennetaan koskemaan riita-asian osapuolia silloin kun tuomioistuin katsoo tämän soveliaaksi. Videoyhteyden käytön laajentaminen kuitenkin lisää kustannuksia (mm. laitteistojen hankinta- ja asennuskustannukset sekä yhteyksien järjestämiseen tarvittava työpanos), jotka lähtökohtaisesti jäisivät valtion kustannettaviksi. Sen vuoksi jatkovalmistelussa olisi kiinnitettävä erityinen huomio videoyhteyksien käytöstä riita-asioissa mahdollisesti aiheutuviin kustannuksiin sekä siihen, miten ne saadaan oikeudenmukaisesti jaettua.

Taloudelliset vaikutukset

Arviomuistiossa ei ole esitetty perusteellista kustannuslaskelmaa. Esimerkiksi videoneuvottelulaitteiden hankinnasta ja asentamisesta sekä videoyhteyden järjestämiseen liittyvästä työstä aiheutuvista kustannuksista ei ole esitetty karkeatakaan arviota. Tarkemman selvityksen puuttuessa hovioikeus ei voi ottaa kantaa taloudellisista vaikutuksista esitettyihin arvioihin.

Turussa 10.3.2016

Asko Nurmi
ma hovioikeuden presidentti
Turun hovioikeus

Lausunto on hovioikeuden johtoryhmän käsittelemä ja pääosin kansliapäällikkö Jussi Virtasen valmistelema